

WIELOASPEKTOWE ZNACZENIE ZWYCIĘSTW SPARTIATÓW W WYŚCIGACH RYDWANÓW NA OLIMPIJSKIM HIPODROMIE

Wyścigi rydwanów były jedną z najważniejszych konkurencji greckich *agonów*. Przekonujący i zarazem jeden z pierwszych opisów tej konkurencji w antycznym świecie greckim można znaleźć w *Iliadzie* Homera, kiedy wyścigi rydwanów zostały zorganizowane w związku z uroczystościami pogrzebowymi Patroklosa. Zakładając, że wyścigi przedstawione przez Homera były bardzo podobne do wyścigów na starożytnych igrzyskach w tamtych czasach, można przypuszczać, że ceniono je najbardziej spośród innych konkurencji, które wówczas rozgrywano. Potwierdzenie tego znajdujemy w *Iliadzie*, gdzie wyścig zaprzęgów dwukonnych otwierał igrzyska pogrzebowe, a organizujący je Achilles przygotował najcenniejsze nagrody dla zwycięzców:

„Najprzód dla jeźdźców takie wyznacza nagrody:
Brankę w robotach biegłą, prześlicznej urody,
I dwójuchy ma trójnog najpierwszy w przegonie;
Drugi nieujeżdżoną i noszącą w łonie
Brzemię muła klacz bystrą, sześcioletnią zyska;
Jeszcze nie przysunione nigdy do ogniska,
Czwórmiarowe naczynie lśniące – weźmie trzeci;
Dwa talenta dla tego, kto czwarty doleci;
Czarę nieużywaną dla piątego chowa”¹.

Na podstawie przytoczonego fragmentu *Iliady* można stwierdzić, że ta konkurencja cieszyła się dużym, jeśli nie największym prestiżem w porównaniu do innych konkurencji, co jest rozbieżne z dalszym jej rozwojem. Wszak do programu igrzysk olimpijskich wyścigi rydwanów wprowadzono

---

¹ Homer (2009), *Iliada*, Kraków: 204; D. Słapek (2010), *Sport i widowiska w świecie antycznym*, Warszawa: 743.

dopiero podczas 25 olimpiady w 680 r. p.n.e., czyli po blisko stu latach od daty, która jest tradycyjnie uznawana za historyczny początek olimpijskich *agonów* (776 r. p.n.e.), co więcej, nie były to wyścigi zaprzęgów dwukonnych, przedstawionych przez Homera, lecz czterokonnych (*tethrippon*). W związku z tym nie ma pewności, co do chronologii rozwoju programu igrzysk olimpijskich przedstawionej przez Hippiasza z Elidy. Niektórzy zakładają, że wyścigi zaprzęgów czterokonnych pojawiły się w programie Olimpiów na długo przed 680 r. p.n.e., choć nie ma na to bezpośrednich dowodów (być może Hippiasz nie darzył sympatią arystokracji, która jako jedyna mogła sobie pozwolić na hodowlę koni – są to jednak wyłącznie spekulacje). Jeśli przyjrzeć się dokładniej programowi igrzysk w Olimpii to można stwierdzić, że najbardziej dynamicznie rozwijały się właśnie konkurencje jeździeckie: w 648 r. p.n.e. (33 olimpiada) wprowadzono wyścigi na wierzchowcach (*keles*), w 500 r. p.n.e. (70 olimpiada) dodano wyścigi wozów ciągniętych przez parę mułów (*apenai*), a już cztery lata później w 496 r. p.n.e. podczas 71 olimpiady program igrzysk wzbogacono o wyścigi kłaczy (*kalpe*). W 408 r. p.n.e. (93 olimpiada) dodano wyścigi zaprzęgów dwukonnych (*synoris*), w 384 r. p.n.e. (99 olimpiada) wyścigi czwórek źrebiąt (*tethrippon poligon*), w 268 r. p.n.e. (128 olimpiada) wyścigi wierzchem na źrebiętach (*polon keles*) i w 256 r. p.n.e. (131 olimpiada) wyścigi rydwanów dwuźrebięcych (*polon synoris*).

Tak rozbudowany program, jeśli chodzi o konkurencje jeździeckie, był spowodowany prawdopodobnie wpływami i naciskiem greckiej arystokracji, która chciała zdobyć jak najwięcej prestiżowych zwycięstw, które dla tej grupy miały bardzo duże znaczenie wizerunkowe, tym bardziej, że konkurencje te były praktycznie całkowicie przez nich zmonopolizowane. Spośród wszystkich konkurencji jeździeckich największą popularnością i prestiżem cieszyły się wyścigi rydwanów czterokonnych, zaś z niektórych konkurencji z czasem zrezygnowano, jak np. z wyścigów na kłaczach czy wyścigów wozów ciągniętych przez parę mułów. Obie te konkurencje odwołano w 444 r. p.n.e. (84 olimpiada). Przyczynę rezygnacji z wyścigów zaprzęgów mulich podaje Pausaniasz: „Konkurencja *apene* nie ma ani starożytnego rodowodu, ani nie przedstawia się powabnie dla oka, a przy tym odwieczna klątwa groziła Elejczykom na wypadek, gdyby zaczęli hodować to zwierzę w swym kraju. *Apene* jest bowiem rydwanem zaprzężonym nie w konie, lecz w muły”².

Wyścigi wozów ciągniętych przez muły zostały wprowadzone do programu igrzysk pod naciskiem bogatych hodowców tych zwierząt z Sycylii. Zwycięstwo w tej konkurencji nie mogło się jednak równać z prestiżem wygranej w wyścigu zaprzęgów czterokonnych. Niezbyt chętnie o zwycięzcach w wyścigach mułów

² Paus. V, 9, 3; D. Słapek (2010), dz. cyt.: 744.

chcieli pisać nawet autorzy epinikiów. Wyścigi konne zaś były swego rodzaju próbą przełamania arystokratycznego monopolu wyścigów rydwanów, bo przecież przygotowanie do gonitwy jednego wierzchowca i jeźdźca wymagało dużo mniejszych nakładów finansowych niż przygotowanie rydwanu, kilku koni i woźnicy. Mimo, że hodowla koni była w przeważającej większości w rękach arystokracji, to w wyścigach konnych teoretycznie mogli brać udział przedstawiciele niższych warstw społecznych. Przykładem mogą być tutaj igrzyska z 480 oraz 472 r. p.n.e. Na tych pierwszych mieszkańcy Argos z własnych pieniędzy wystawili wierzchowca w wyścigach konnych i zwyciężyli. Wygrana przypadła całemu miastu, gdyż ono było właścicielem konia. Podobna rzecz miała miejsce osiem lat później, wówczas mieszkańcy Argos ufundowali i wystawili rydwan na igrzyskach, który zwyciężył przełamując arystokratyczną hegemonię w tej konkurencji³.

Do 680 r. p.n.e. igrzyska trwały jeden dzień, natomiast po wprowadzeniu wyścigów rydwanów, wydłużono je do dwóch dni, specjalnie, by przeprowadzić nową konkurencję. Można więc z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że przebieg konkurencji sportowych był podczas 25. olimpiady następujący: pierwszego dnia odbyły się trzy konkurencje biegowe: bieg na jeden stadion (*stadion* – najstarsza konkurencja, w której rywalizowano od pierwszych igrzysk), bieg na dwa stadiony (*diaulos* – wprowadzony w 724 r. p.n.e.) i bieg długi (*dolichos* – po raz pierwszy na igrzyskach w 720 r. p.n.e.). Przeprowadzono również pięciobój (*pentathlon*, na który składał się rzut dyskiem, rzut oszczepem, skok w dal, zapasy i bieg na jeden stadion) i zapasy – obie konkurencje wprowadzono w 708 r. p.n.e. oraz boks (*pygme* – wprowadzony w 688 r. p.n.e. Drugiego dnia igrzysk odbyły się wspomniane już wcześniej wyścigi rydwanów czterokonnych⁴.

W Olimpii w momencie wprowadzenia wyścigów rydwanów do programu igrzysk znajdował się prawdopodobnie ołtarz ku czci Zeusa, niewielka świątynia Pelopsa i rozproszone ołtarze o marginalnym znaczeniu religijnym. Nie było wówczas budowli, w których zawodnicy mogli trenować, spożywać posiłki lub nocować. Uczestnicy igrzysk zapewne spali wzdłuż dwóch rzek – Alfeosu i Kladeosu, pomiędzy którymi leżała Olimpia i wykorzystywali je, by zażywać kąpiele. Treningi zaś odbywały się na otwartej przestrzeni, a atleci byli zobowiązani zapewnić sobie zapasy jedzenia na czas igrzysk⁵. Hipodrom

³ D.C. Young (2004), *A brief history of the Olympic Games*, Oxford: 95; D. Słapek (2010), dz. cyt.: 740, 744.

⁴ T. Douskou (1982), *The Olympic Games in ancient Greece*, Paus. V, 8, 7-13.

⁵ E. Herrmann (1989), *Olympia, the sanctuary and the contests*. W: E. Spathari [red.], *Mind and body: Athletic contests in ancient Greece*, Ateny: 47-68; A. Mallwitz (1972), *Olympia und seine Bauten*, Darmstadt; J.R. Polidoro, U. Simri (1996), *The Games of 676 BC a Visit to the Centenary of the Ancient Olympic Games*, „Journal of Physical Education, Recreation & Dance”, 5(67): 41-45.

w Olimpii według Pauzaniaśa był położony na południe od stadionu odkrytego w latach 1958-1961. Tylko na tamtym obszarze ukształtowanie terenu pozwalało na usytuowanie hipodromu o długości powyżej 1 kilometra: „Wychodząc ze stadionu w tym miejscu, gdzie siedzą hellanodikowie, ujrzysz przestrzeń wydzieloną na wyścigi konne i urządzenie startowe. Ma ono kształt przodu okrętu, a sam dziób zwrócony jest wprost na tor wyścigowy. Tam, gdzie ów przód okrętu przylega do portyku Agnaptos, ulega rozszerzeniu. Na samym końcu dziobu wykonany jest delfin z brązu na tyce. Obydwa boki urządzenia startowego mają po przeszło czterysta stóp długości. Na nich zbudowane są stanowiska. Rozdzielają je między sobą w drodze losowania przystępujący do wyścigów hippicznych zawodnicy. Przed każdym rydwanem lub koniem wyścigowym rozciągnięty jest sznur w charakterze bariery. W samym środku owego przodu okrętu w czasie każdej olimpiady ustawia się ołtarz z surowej cegły, po wierzchu wyprawiony tynkiem. Na ołtarzu umieszczony jest orzeł z brązu, rozpościerający skrzydła na całą szerokość. Ktoś ustawiony przy torze wyścigowym wprawia w ruch mechanizm umieszczony w ołtarzu. Na skutek jego uruchomienia orzeł automatycznie wlatuje wysoko w górę, aby stać się widzialny dla wszystkich zawodników przystępujących do wyścigu, natomiast delfin opada ku ziemi. Najpierw usuwa się barierę z obu stron tuż przy portyku Agnaptosa i stojące na tych stanowiskach konie wybiegają pierwsze. Gdy w biegu zrównają się z tymi, które wylosowały drugie miejsce, wtedy usuwa się barierę w drugim rzędzie. W ten sam sposób dzieje się ze wszystkimi końmi, aż przy samym dziobie przodu okrętu staną w równym rzędzie. Odtąd już następuje popis wiedzy woźniców i szybkości koni. Tym, który pierwszy wymyślił to urządzenie startowe, był Kleojtas. A tak się poczuł dumny z wynalazku, że na swym posągu w Atenach wyrył następujący napis: Ten, kto wynalazł metodę startu końskiego z Olimpu, Arystoklesa syn, wzniosł mnie Kleojtas tu. Tradycja przekazuje, że dzieło Kleojtasa ulepszył jeszcze Arystejdes. Hippodrom ma jeden bok dłuższy. Na tym dłuższym boku, stanowiącym nasyp ziemny, przy samym już sforsowaniu nasypu i wyjściu rydwanu na zakręt, stoi przedmiot obawy koni, Taraksippos. Kształt ołtarza jest okrągły. Przebiegające obok niego konie ogarnia natychmiast gwałtowny lęk bez wyraźnej przyczyny. Z tego strachu powstaje zamęt. Rydwany na ogół ulegają rozbiciu, a woźnice doznają obrażeń fizycznych. Z tego powodu woźnice składają ofiary i modlą się, aby Taraksippos okazał się dla nich łaskawy”⁶.

⁶ N. Müller, Ch. Wacker, R. Senff (2008), *News from the Hippodrome at Olympia*, Pathways: Critiques and Discourse in Olympic Research Ninth International Symposium for Olympic Research, Beijing: 520-522., Paus. VI, 20, 10-15.

Wedle powyższego opisu rydwany ustawiały się do wyścigu w kształcie przypominającym klin zwięzający się w stronę startu, ale w ten sposób, by żaden z rydwanów nie stał bezpośrednio za innym rydwanem. Wykonany z brązu orzeł był podnoszony, a delfin opuszczany za pomocą mechanizmu i dawał on sygnał do startu. Przed każdym z rydwanów rozpostarty był sznur, który opuszczano od końca, tak by w momencie startu wszystkie rydwany były na równi. Według średniowiecznego dokumentu z XI wieku, który został zinterpretowany przez Joachima Eberta w 1989 r., olimpijski hipodrom miał 1052 metry długości i 64 metry szerokości, nie wliczając nasypów ziemnych, które służyły za trybuny dla widzów. Hipodromu w Olimpii do dziś nie udało się odkryć, chociaż nowoczesne badania przeprowadzone w 2008 r. metodą mapowania pola geomagnetycznego struktur archeologicznych i radarem naziemnym pozwoliły odkryć pewne struktury kilka metrów pod ziemią, które być może są pozostałościami hipodromu opisywanego przez Pauzanasza. Warto przy tym wspomnieć, że niektórzy badacze twierdzili, że olimpijski hipodrom miał długość dwóch stadionów (około 385 metrów), inni, że 1538 metrów. Zdecydowana większość badaczy jest zgodna, co do tego, że wyścigi rydwanów – przede wszystkim czterokonnych – od początku cieszyły się wielkim szacunkiem, ponieważ były postrzegane jako demonstracja umiejętności wojskowych. W przypadku nagradzania zwycięzców, nagrodę oraz uznanie otrzymywał nie woźnica, lecz właściciel rydwanu⁷

Uczestnictwo w wyścigu rydwanów niosło ze sobą duże ryzyko wypadków, co z kolei było najbardziej efektowne dla publiczności. Przyczynami kolizji i wypadków były: lekka konstrukcja rydwanu, wąskie tory hipodromów, bardzo niebezpieczne zakręty (o 180°) oraz brak muru umiejscowionego centralnie w obrębie wydłużonego hipodromu, co doprowadzało do zderzeń czołowych po nawrocie z rydwanami, które nawrotu jeszcze nie zdążyły zrobić. W wyścigu rydwanów czterokonnych, wozy pokonywały dystans dwunastu okrążeń hipodromu, zaś rydwany dwukonne ośmiu okrążeń. Podobny dystans wyznaczono czwórkom młodych koni, a dwójki źrebiąt pokonywały trzy okrążenia. We wszystkich konkurencjach obowiązywały podobne procedury, z kolei dystans w zależności od konkurencji wynosił od 4 do 13 kilometrów.

---

⁷ J. Ebert (1989), *Neues zum Hippodrom und zu den hippischen Konkurrenzen in Olympia*, „Nikephoros”, 2: 89-107; N. Müller, Ch. Wacker, R. Senff (2008), dz. cyt.: 520-522; A. Mallwitz (1972), dz. cyt.; T. Douskou (1982), dz. cyt.; E.N. Gardiner (1930), *Athletics of the ancient world*, Oxford; H.A. Harris (1964), *Greek athletics and athlete*, Londyn; M.I. Finley, H.W. Pleket (1976), *The Olympic Games: The first thousand years*, Londyn; I. Weiler (1981), *Der Sport bei den Volkern der alten Welt*, Darmstadt.

Heroldowie (*salpinktai*) obwieszczali specjalnym sygnałem moment, kiedy rozpoczęło się ostatnie okrążenie⁸.

Odniesienie zwycięstwa w wyścigu wymagało dużych umiejętności woźnicy, ale też znaczny wpływ na ostateczne miejsce miało wytrenowanie koni, gdyż nie wystarczył jedynie zakup wierzchowców z jednego z obszarów słynących z hodowli tych zwierząt (np. z Tesalii). Szczególne znaczenie miał trening w przypadku wyścigu zaprzęgu czterokonnego, w którym konie nie odgrywały jednakowej roli. Dwa konie usytuowane centralnie nadawały rydwanowi największą siłę ciągu, zaś para koni skrajnych odgrywała wiodącą rolę przy wyprzedzaniu czy robieniu nawrotu⁹

Szczegółowy opis wyścigu rydwanów przedstawił Sofokles w tragedii *Elektra*, wystawionej około 413 r. p.n.e. Otóż jeden z bohaterów tragedii – Orest brał udział w wyścigu na igrzyskach delfickich. Był jednym z dziesięciu uczestników konkurencji (prócz niego brali udział w wyścigu właściciele rydwanów z Achai, Sparty, Aten, Libii, Etolii, Magnezji, Beocji był też Ajnńczyk). Uczestnicy ustawili się w szyku według wcześniejszego losowania i na odgłos spiżowych trąb rozpoczęli wyścig. Nawrotu dokonywali omijając po stronie zewnętrznej słup. Sofokles w swoim niemal reportażowym opisie pokazał niebezpieczeństwo tej konkurencji oraz emocjonalną reakcję publiczności na wydarzenia na hipodromie:

„Stanąwszy w szyku, który im wyznaczył
Los wyciągnięty przez mistrze zapasów,
Na odgłos trąby spiżowej ruszyli
I trzęsąc sprzężą raz wraz swe rumaki
W głos poganiali, że całe wnet pole
Brzmiało turkotem kół skrzypanych, a w górę
Wydął się piasek (...)
A on za każdym obrotem słup z kraja
Piastrą przycierał, ręcznemu koniowi
Folgując, tego hamując, co w lejcu.
I tak do czasu szły wozy bez szwanku;
Gdy nagle źrebce człowieka z Ajnidy
Poniosły, na kiel biorąc, i przy skręcie,
W końcu szóstego lub siódmego biegu
Na łeb się zderzą z barcejskim zaprzęgiem.
Potem już jeden najeżdżał drugiego
I sam się walił – a kryzejskie pole

⁸ D. Słapek (2010), dz. cyt.: 745.

⁹ Tamże: 745.

Pełne wnet było i trzasku, i złomów.
Widzc to zręczny w wyścigu Ateńczyk
Skręca w bok toru i mimo zostawi
Wir koni, wozów skłębionych w pośrodku –
Ostatni jechał, wstrzymując rumaki,
Orest, szcędzący na dojazd ich siły.
Kiedy więc widzi, że tamten pozostał
Jeden na torze, batogiem po uszach
Świśnie żrebakom. Zrównawszy tak wozy
Gnali, a pędząc – to jeden, to drugi
Naprzód się w biegu wysuwa o głowę.
I z innych zwrotów wyszedłszy tak cało
Na całym wozie stał śmiało nieszczęsny.
Wtem lewe lejce zbytecznie puściwszy,
Przy zwrocie konia uderzy w słup z kraja
I kolną piastę strzaskawszy przez poły
Stacza się z kozła i wikła wśród węzłów
Ciętych rzemieni; wraz z jego upadkiem
Konie na środek rzucają się ślepo.
Zoczywszy, jak on nieszczęśnie się zwałił,
Tłum nad młodzieńcem litośnie zapłakał¹⁰.

Pierwszym zwycięzcą olimpijskiego wyścigu rydwanów w 680 r. p.n.e. został Pagon z Teb. Przyglądając się uważnie listom zwycięzców starożytnych igrzysk olimpijskich, szczególną uwagę zwracają zwycięstwa spartańskie. Lacedemończycy bowiem odnieśli najwięcej zwycięstw spośród wszystkich państw w trzech konkurencjach: biegu na jeden stadion (28 zwycięstw), zapasach (14 zwycięstw) i właśnie wyścigach rydwanów czterokonnnych (16 zwycięstw). Oprócz tego Spartanie zwyciężali trzykrotnie w biegu na dwa stadiony i w biegu długim, dwa razy wygrywali w zapasach chłopców i po jednym razie w biegu w zbroi i wyścigu rydwanów dwukonnnych¹¹.

Od 720 r. p.n.e. do 522 r. p.n.e. Lacedemończycy zdobywali pierwsze miejsca przede wszystkim w konkurencjach atletycznych (27 zwycięstw), a ostatnia wygrana w konkurencji biegowej miała miejsce w 552 r. p.n.e. Z kolei od 548 r. p.n.e. zaczęli odnosić zwycięstwa w wyścigach rydwanów czterokonnnych. Powyższa prawidłowość świadczy o zmianie zainteresowań sportowych obywateli Sparty w VI w. p.n.e. Począwszy od V w. p.n.e. (po najeździe perskim)

¹⁰ Sofokles (2006), *Elektra*, Poznań: 19-20.

¹¹ Paus. V, 8, 7; R. Kulesza (2002), *Spartańska oligantropia*, „Przegląd Historyczny”, 4 (93): 388-389.

Lacedemończycy z największą wśród wszystkich państw greckich pasją od dawali się hodowli koni. Ponadto w latach 432-362 w Sparcie były bardzo popularne imiona urobione od słów koń (*hippos*) i źrebak (*polos*). Pausaniasz wymienia niektórych zwycięzców spartańskich, a wśród nich tych, którzy wygrywali w wyścigach rydwanów nie tylko w Olimpii: Polyklesa – zwyciężał on we wszystkich czterech najważniejszych igrzyskach sportowych w starożytnym świecie greckim (olimpijskich, nemejskich, istmijskich i delfickich) czy Ksenarkesa (zwycięstwa w Olimpii, Koryncie, Argos i Delfach). Ponadto swe posągi świadczące o zwycięstwach w Olimpii mieli Lykinos, Arkesilaos, Lichas Euagoras oraz Kyniska – księżniczka spartańska. Ta zmiana upodobań sportowych była związana z pewnością z arystokratycznymi zainteresowaniami, a być może nawet z wykształceniem się w Sparcie warstwy arystokracji, a przecież spartański system wartości głosił, że wszyscy obywatele są równi. W rzeczywistości niektórzy obywatele Sparty mogli sobie pozwolić na wystawienie rydwanu na igrzyskach, podczas gdy inni mieli problemy, by zapłacić składki na *syssitie*¹².

Jeśli mowa o zwycięstwach spartańskich nie sposób nie poświęcić więcej miejsca Kynisce – spartańskiej księżniczce i pierwszej kobiecie, która dwukrotnie zdobywała pierwszą nagrodę w wyścigu rydwanów zaprzężonych w cztery konie – w 396 r. p.n.e. i w 392 r. p.n.e. Na pamiątkę pierwszego zwycięstwa ufundowała w olimpijskim sanktuarium pomnik rydwanu z woźnicą i czterema brązowymi końmi oraz posąg przedstawiający ją samą. Obie rzeźby wykonał Appelleas z Megary, który specjalizował się w rzeźbieniu kobiet. Na jej pomniku wyryto w dialekcie doryckim inskrypcję:

„Królowie Sparty byli moimi ojcami i braćmi,
I ja, Kyniska wygrywając wyścig moim rydwanem
Zaprzężonym w szybko nogie konie, wzniosłam ten pomnik.
Zapewniam, że jestem jedyną kobietą w całej Grecji,
Która zdobyła ten wieniec”¹³.

Kyniska była córką króla Archidamusa II, sprawującego władzę w Sparcie w latach 469-427 p.n.e., przyrodnią siostrą króla Agisa II, który przejął władzę w Sparcie w 427 r. p.n.e. i panował do 400 r. p.n.e. oraz siostrą króla Agesilausa, panującego w latach 400-360 p.n.e. Być może jej zainteresowanie sportem wywodziło się ze spartańskiego systemu wychowania kobiet, podobno

¹² Paus. VI, 10, 8; VI, 1, 6-7; VI, 2, 1-3; III, 8, 1-2. Hdt. VI, 103. R. Kulesza (2002), dz. cyt.: 388-389.

¹³ D.G. Kyle (2003), „*The only woman in all Greece*”; Kyniska, Agesilaus, Alcibiades and Olympia, „*Journal of Sport History*”, 2(30): 183-203; S.B. Pomeroy (2002), *Spartan Women*, Oxford: 21-24.

powoziła też rydwanem dwukonnym podczas Hiakynthii – trzydniowego festiwalu Spartan odbywającego się w miejscowości Amykles każdego lata, lecz są to tylko spekulacje. Nie ma także informacji o jej dacie urodzenia i śmierci, jej brat Agesilaus miał w 396 r. p.n.e. około 48 lat, zatem pośrednio możemy przypuszczać, że Kyniska odnosząc pierwsze olimpijskie zwycięstwo mogła mieć około 40-50 lat. Wygrana spartańskiej księżniczki nie spowodowała zniesienia zakazu udziału kobiet w igrzyskach olimpijskich, ani przełamania arystokratycznego charakteru tej konkurencji. Zwycięstwo Kyniski można jednak rozpatrywać pod wieloma aspektami. Trudno rozsądzić czy nie miało na celu m.in. pokazania siły i wzmocnienia pozycji kobiet w antycznym sporcie oraz wywołania dyskusji na temat ról płciowych w sporcie. Nie da się zaprzeczyć, że jej wygrana była symbolicznym początkiem udziału kobiet w sporcie olimpijskim. Szczególnie pierwsze zwycięstwo Kyniski mogło mieć również, a może przede wszystkim, wymiar i znaczenie polityczne. Wyścigi rydwanów ze względu na swój prestiż były związane z ówczesną polityką, dlatego władcy i politycy greckiego świata zabiegali o zwycięstwa w tej konkurencji. Wiedzieli oni, że cały świat grecki odnotowywał, kto odniósł zwycięstwo w wyścigu rydwanów w Olimpii (np. Hieron władca Syrakuz, najpotężniejszy i najbogatszy człowiek basenu Morza Śródziemnego w latach siedemdziesiątych IV w. p.n.e. zwyciężał trzykrotnie w konkurencjach jeździeckich w Olimpii i trzykrotnie w Delfach pomiędzy 476, a 468 r. p.n.e.). Szczyt pretensjonalności osiągnął w 416 r. p.n.e. ateński polityk Alkibiades, gdy wystawił do wyścigu trzy rydwany (inne źródła podają, że siedem). Jego zaprzęgi zajęły odpowiednio pierwsze, drugie i czwarte miejsce (tu również istnieje rozbieżność, gdyż niektóre źródła podają, że trzecie miejsce).

Według Ksenofonta, Agesilaus użył swej siostry i zachęcił ją do udziału w wyścigu, by pokazać, że zwycięstwo w tej konkurencji zależy przede wszystkim od posiadanego bogactwa i nakładów pieniężnych, a nie od cnoty. Zdaniem Ksenofonta Agesilaus uważał, że zwycięstwo na igrzyskach w Olimpii znaczy niewiele, że lepiej być dobrym królem, cnotliwym, skromnym, konserwatywnym ekonomicznie, a tak był on właśnie przedstawiany, jako idealny Spartiata i być może właśnie taki cel mu przyświecał. Powodem takiego podejścia spartańskiego króla było najprawdopodobniej to, że był dosyć niski i chromy od urodzenia na jedną nogę. Uważał też, że trening atletyczny jest mało wartościowy dla państwa, a wyścigi rydwanów uważał za marnotrawienie bogactwa. Bardziej kładł nacisk na szkolenie myśliwskie i wojskowe. Niewykluczone również, że chciał zdyskredytować Elidę i Ateny, z którymi Sparta była skonfliktowana od połowy V w. p.n.e., gdy po latach współpracy zarówno na płaszczyźnie sportowej, jak i politycznej, Elida poprzez demokratyzację (około 470 r. p.n.e.) zbliżyła się do Aten. Wspomniano już o nagłym

wzroście zainteresowania konkurencjami hippicznymi przez Spartan w V w. p.n.e., a co za tym idzie ich sukcesami przede wszystkim w *tethrippon* (Spartanie zwyciężyli w 7 z 8 wyścigów w latach 448-420 p.n.e.), co Elejczycy, znani z długiej tradycji hodowli koni mogli uznać za obrazę. Spartanie również z niepokojem przyglądali się przyjaźni Elidy z Atenami. W 420 r. p.n.e. w czasie wojny peloponeskiej Elida dołączyła do sojuszu skierowanego przeciwko Sparcie. W tym też roku ukarano Spartan zakazem uczestnictwa w igrzyskach olimpijskich z powodu naruszenia *ekecheirii* (interwencja zbrojna na terytorium Elidy), który trwał prawdopodobnie do 400 r. p.n.e. Sytuacja między *polis* dodatkowo się zaogniła, gdy w 420 r. p.n.e. podczas wyścigu rydwanów Lichas – Spartanin podał się za Tebańczyka lub Beotczyka, a po wygraniu wyścigu uhonorował zwycięską wstążką woźnicę i w entuzjazmie ujawnił swoje pochodzenie, za co został publicznie wychłostany. Nie pozwolono także kilka lat później królowi Agisowi II złożyć ofiary w Olimpii i pomodlić się o zwycięstwo w wojnie. Pośredni wpływ na udział Kyniski w igrzyskach w 396 r. p.n.e. miał również wspomniany Alkibiades – ateński polityk i strateg, jedna z czołowych postaci wojny peloponeskiej. Został on oskarżony o dokonanie świętokradztwa w 415 r. p.n.e. i poprosił Agisa II o polityczną ochronę w zamian za usługi w zakresie strategii wojskowej. Zalecił królowi zaatakowanie twierdzy w Dekelei w Attyce zagrażając bezpośrednio samym Atenom. Pod nieobecność Agisa uwiódł królową Timaeę, czego w Sparcie mu nigdy nie zapomniano, a jego pozycja zaczęła słabnąć tak, że w rezultacie uciekł do Aten, gdzie w obliczu niepowodzeń przebaczone mu i ponownie powierzono dowództwo, jednak po porażce w bitwie morskiej pod Notion po raz kolejny popadł w niełaskę i w 404 r. p.n.e. został zamordowany (być może na polecenie Agisa II). W latach 402-400 p.n.e. Agis wkroczył do Elidy i zaczął pustoszyć jej ziemie, wkroczył także do Olimpii oraz wywołał bunt w samej Elidzie. Doprowadziło to do kapitulacji Elidy i w efekcie zniesiono zakaz udziału Spartan w igrzyskach. Zarysowana sytuacja polityczna prawdopodobnie miała wpływ na Agesileusa, który dążył do tego, by Kyniska wzięła udział w wyścigu rydwanów. Spartański król myślał o symbolicznej zemście na Alkibiadesie (z jego związku z Timaeą narodził się syn Leotychidas, który rywalizował o tron spartański z Agesilaosem po śmierci Agisa II) oraz zdyskredytowanie hippotroficznych i patriarchalnych Ateńczyków i Elejczyków, dla których zwycięstwo spartańskiej kobiety w najbardziej prestiżowej konkurencji olimpijskiej było poniżające¹⁴.

¹⁴ Xen. *Ages*, 9, 6. D.G. Kyle (2003), dz. cyt.: 183-203; N.G.L. Hammond (1977), *Dzieje Grecji*, Warszawa: 463-465, 534.

Spartańskie zwycięstwa w wyścigach rydwanów można rozpatrywać w wielu aspektach. Udział w tej konkurencji był oznaką prestiżu i miał duże znaczenie wizerunkowe, zatem nie może dziwić fakt, że została zdominowana przez arystokrację, również z powodu wysokich kosztów uczestnictwa. Nawet w Sparcie, której system wartości głosił, że wszyscy obywatele są równi, wygrane w wyścigach rydwanów oznaczały rosnące zainteresowanie arystokracją i pogłębiające się różnice w obrębie spartańskich obywateli. Ta zmiana upodobań sportowych mogła być również spowodowana chęcią pokazania innym Grekom wyższości oraz wykorzystana do celów politycznych. Nie można również zapomnieć o innym aspekcie spartańskich zwycięstw, szczególnie w odniesieniu do Kyniski. Bez względu na motywy jej uczestnictwa w igrzyskach, stała się ona symbolem początku udziału kobiet w antycznych igrzyskach, pokazała siłę i znaczenie kobiet, ale też potwierdziła, że w odniesieniu do tej konkurencji w większym stopniu rzeczywiście liczył się majątek, poprzez który można było osiągnąć prestiż i uznanie w świecie greckim niż umiejętności sportowe. O ile udział i zwycięstwo Kyniski w 396 r. p.n.e. mogło mieć w znacznej mierze wymiar polityczny to prawdopodobnie jej uczestnictwo w kolejnych igrzyskach i ponowna wygrana była spowodowana osobistą dumą i ambicją sportową oraz chęcią potwierdzenia uznania i szacunku społecznego.